

Retour Berlin Ostbahnhof Dolores Thijs

Mijn jeugd jaren in de DDR

Dolores Thijs

Retour Berlin
Ostbahnhof

Voor mijn ouders

*‘Het verleden is iets heel moois als het flink gezeefd is
door de tijd en het geheugen.’*

ARMANDO

‘Berlin. Ich wollte sie sehen: die Häuser, in denen ich gewohnt, die Schulen, die ich besucht, die Theater, die ich geliebt hatte. Ich war auf der Suche nach meiner verlorenen Jugend, der herrlichen und der schrecklichen.’

MARCEL REICH-RANICKI, *Mein Leben*

In de tweede week van augustus 1961 gaat cartograaf Hagen Koch, eenentwintig jaar jong, gewapend met potten verf en een brede kwast naar de Friedrichstrasse. Dwars door Berlijn trekt hij een dikke witte streep, waarop in snel tempo een muur wordt gebouwd. Zo geeft de jonge soldaat 1e klas bij de Volks-armee de aanzet tot de volledige afsluiting naar de 'Verboden Stad' aan de westkant. Een veelbelovend begin van een vijftwintigjarige carrière als Stasi-officier.

Proloog

Een frisse voorjaarsochtend, de zon breekt langzaam door de wolken, trams piepen in de bochten. Iets voor tien sta ik voor het gebouw van wat nu officieel heet: *Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*. Ik duw de zware deur open en meld me bij de receptie. De portier, een stevige vijftiger, verrast me door zijn vriendelijkheid. Nurksheid en onvriendelijkheid behoorden immers tot de kenmerken van de DDR. De man luistert naar me en zegt dan: ‘Ik zal u eerst de regels en voorschriften uitleggen’, waarna hij me verzoekt een formulier in te vullen en te ondertekenen en plaats te nemen in de wachtruimte. Ik zie hem in het portiershokje telefoneren en voorlezen wat ik net heb opgetekend. Achter het glas beweegt zijn mond als de bek van een karper in een aquarium. Hij legt de hoorn neer, kijkt me over zijn brillenglazen nog even aan en wendt zich dan tot de volgende wachtende voor het loket.

Op het formicatafeltje staat een asbak. Hoeveel peuken zouden daar wel niet door nerveuze vingers in uitgedrukt zijn. Het is stil in het opvallend lichte gebouw, dat nog niet eens zo lang geleden een ministerie van angst en terreur was. Ik had een sombere bunker verwacht, met lange gangen en doodstille, stoffige ruimtes (het gevolg van te veel fantasie- of filmbeelden), met honderdtachtig kilometer dossierkasten. Achter de grote draaiwielen liggen stapels documenten, foto's en afluisterrapporten opgeslagen. Miljoenen woorden, opgevangen en opgeschreven door mensen en daardoor onbetrouwbaar en subjectief, maar beslissend voor het lot van velen. Vastgelegd door *pünktliche* klerken in dienst van een systeem waarin niemand iemand vertrouwde. Protocollen, verslagen en verhoren die voor tallozen opsluiting, foltering en nog erger betekenden en slechts zelden vrijlating. Vrijwel elke DDR-burger werd geregistreerd en één op de drie was een informant. Zo kon de staat het doen en laten van zijn landgenoten in de gaten houden en binnendringen in hun diepste gedachten.

Achter de eenvoudige portiersloge bevindt zich het best bijgehouden archief ter wereld. Een feit en geen filmbedrog. Sinds de val van de DDR in 1989 is het opengesteld voor een ieder die er iets over zichzelf of zijn naasten denkt aan te treffen. Niemand verwacht er iets prettigs te zullen lezen, maar de bezoekers bereiden zich voor op bewijzen van verraad, door spionnen of echtgenoten, door de eigen kinderen of de buurman, 'vrienden' of collega's. Ergens daartussen moet 'mijn' dossier staan.

Na enige tijd verschijnt een jonge vrouw, ook háár hoffelijkheid verbaast me. Fräulein F. excuseert zich voor het wachten, vraagt me haar te volgen en verontschuldigt zich nu ook voor het verbouwingspuin waar we doorheen laveren. Ze trippelt voor me uit door een doolhof van gangen waar ik in m'n een-

tje maar moeilijk de uitgang zou weten te vinden. We betreden haar kantoor en ze vraagt wat ik wil drinken. Ze verdwijnt, ik kijk om me heen. De kale, witte ruimte is karig maar efficiënt ingericht met een archiefkast, een tafel en een paar stoelen. Ik wacht. Fräulein F. komt terug met een dienblad: koffie, melk en suiker voor mij, een flesje mineraalwater voor haarzelf. Nadat ze alles heeft verdeeld, zegt ze op een ietwat hulpeloze toon, alsof ze er echt niets aan kan doen, dat we ons in een voorlopig noodonderkomen bevinden. Het hoofdgebouw bevindt zich immers in de beruchte Normannenstrasse, maar dat wordt nu grondig verbouwd. Dan komt ze ter zake: 'Also, Frau Thijs. Waarmee kan ik u helpen? Wat brengt u eigenlijk hier?'

Ze luistert aandachtig. Als ik klaar ben valt er een korte stilte. De glimlach op haar gezicht verdwijnt. 'Wilt u dat echt?' Ik knik. Zij ook. Fräulein F. verwijdert zich opnieuw en komt terug met nieuwe formulieren die ik moet invullen. Er ontbreekt nog een geboorteakte, maar die mag ik later opsturen. 'We opereren volgens een wet, in 1991 aangenomen door de Bondsdag van het herenigde Duitsland, die inzage in de dossiers regelt. Deze taak heeft, zoals u kennelijk weet, de *Gauck-Behörde* op zich genomen. Maar het kan maanden duren voor u bericht krijgt. Vlak na de *Wende* heeft de Stasi namelijk veel dossiers vernietigd. De versnipperaars werkten op volle toeren.' Fräulein F. zucht. 'We proberen nu met de nieuwste technieken de schade te herstellen, maar dat zal jaren duren. Misschien lukt het wel nooit. Bovendien zijn er nog duizenden en duizenden wachtenden voor u. U moet geduld hebben.' Ik heb geen haast. 'Goed. Maar uiteindelijk zult u alleen inzage krijgen in de stukken die relevant zijn voor uzelf. Namen die niet specifiek met u persoonlijk te maken hebben worden doorgestreept. Dit om te voorkomen dat onschuldige slachtoffers van

de Stasi alsnog onnodig leed wordt aangedaan. Als er een dossier over u blijkt te bestaan, mag u het hier bij ons inkijken en vragen om fotokopieën, maar het originele materiaal blijft bij ons.' Fräulein F. heeft dit verhaal vast al vaker opgedreund. Ik zet een handtekening, waarmee het verzoek tot inzage in mijn Stasi-dossier beklonken is.

Toch ben ik teleurgesteld. Als een derderangs goochelaar die denkt een Vlaamse reus te grijpen, maar op het moment suprême met een lege hoed zit. Waar is het konijn gebleven? Ik had gehoopt meteen de leeszaal in te kunnen duiken. Vast de stilste ter wereld. De jonge vrouw begeleidt me terug naar de uitgang. De portier opent de deur en wenst me *'noch einen angenehmen Aufenthalt in unserem schönen Berlin'*. Als in een ingeroeste reflex verwacht ik er achteraan: *'Hauptstadt der DDR.'* Maar nee, die bestaat niet meer. We geven elkaar een beschaafde hand en, opeens minder informeel, zegt de vrouw: 'Het is beslist geen statussymbool om een Stasi-dossier te hebben. En realiseert u zich wel, dat mensen hier zelden gelukkig vandaan gaan.'

‘So dachte ich vor Erregung fiebernd, an das Wunder, das ich zu erleben hoffte – das Wunder Berlin.’

MARCEL REICH-RANICKI, *Mein Leben*

FRIEDRICHSHAIN

Een geweldige tijd

‘Communisten doodgeslagen!’ ‘Rode Leger aan de winnende hand!’ Het was oktober 1956 en de Sovjettanks rolden Boedapest binnen. Mijn vader, journalist voor *De Rode Vaan* en *Le Drapeau Rouge*, vertrok vanuit ons huis in Brussel naar de Hongaarse hoofdstad met een reistas en een goedkope camera. Hij maakte er foto’s van juichende Magyaren en minder fortuinlijke medeburgers – neergeschoten, opgehangen aan lantaarnpalen of levend verbrand – die naast zijn dagelijkse verslagen met vette koppen op de voorpagina van de krant verschenen. Mijn vader schreef over bloederige straatgevechten, over de schietpartijen in de bergen die hij ’s nachts vanuit zijn hotelkamer hoorde, over zijn ontmoeting met ene János Kádár wiens nagels in de gevangenis waren uitgetrokken en die aan het slechte voedsel een chronische diarree had overgehouden.

Ik vond het allemaal machtig stoer. In gedachten zag ik mijn vader in levensgevaarlijke situaties verzeild raken, dapper om

zich heen schietend en met zijn camera op hoge tanks klimmend. Mijn moeder snoof: 'Ik denk eerder dat hij op barkrukken kruipt.' Iets begreep ik niet: Hongarije, dat was toch de *puszta* waar mooie meisjes met kekke rode laarsjes en zwierende hoofdtooien de *czárdás* dansten? En in de Sovjet-Unie leefden toch al die mensen die zich gelukkig mochten prijzen dat ze er geboren waren? Waarom vochten die dan eigenlijk met elkaar? Mijn moeder kwam op voor de 'onderdrukte Hongaren', mijn vader was voor de Russen die de wereldvrede moesten veiligstellen. Thuis viel zijn afwezigheid nauwelijks op, we waren eraan gewend dat hij vaak op pad was. Nadat de Hongaarse opstand was neergeslagen kwam hij zegevierend en zonder een schrammetje terug met een folkloristische pop, een fles *pálinka* en nog meer sterke verhalen.

'Je vader heeft ook ergens de klok horen luiden. Een tweede Hemingway', sneerde mijn moeder. Wie was dat nou weer?

Zo gespannen was drie jaar eerder de huiselijke sfeer ook al geweest, toen mijn ouders weken lang ruzie hadden gemaakt over twee Amerikanen: Julius en Ethel Rosenberg. Doorgaans draaide het echter om vaders cafébezoeken en zijn 'onverantwoordelijk gedrag'. Daar keek ik niet meer van op, maar kort na zijn terugkeer uit Hongarije bleek er meer aan de hand. Mijn naam dook steeds vaker op in hun gekisbis. Mijn moeder had het over 'een handicap voor het kind' – wat was een handicap? – 'indoctrinatie' (?) en 'hersenspoeling' (?). Mijn vader deed de moeilijke woorden af als 'kapitalistische propaganda'. Ondertussen begon oma in rap tempo truien, mutsen, sjaals en wanten te breien. De winter kwam er weliswaar aan, maar het leek alsof ze zich uitsloofde voor een weeshuis op de Noordpool. Op een moment dat mijn vader niet in de buurt was gaf ze me stiekem een rozenkrans.

Het kruisje was ingelegd met glimmende steentjes: 'Je zult het daar goed kunnen gebruiken, kind.' Ik vond het prachtig en hing het meteen om. Mijn vader eiste dat ik het 'ding' weer afdeed. 'Ik heb nog liever dat je een ratelslang om je nek legt. Hou het maar op je pioniershalsdoek.' 'Daar', had oma gezegd. Waar was 'daar'?

Mijn moeder en ik gingen naar de Nieuwstraat voor een winterjas en warme laarzen. Bij een fotograaf lieten we pasfoto's maken. Ik droeg het geruite bloesje dat ze uit een van haar oude jurken had gemaakt en keek verlegen in de lens. In ons leven was weinig de moeite van het fotograferen waard. Mijn laatste twee kiekjes dateerden van vorig jaar tijdens de zomervakantie bij familie op het platteland. Na een mislukte *arabesque* in mijn tutu van lichtblauw crêpepapier was ik in een koeienvlaai geland. Iedereen had dat zeer grappig gevonden en mijn nichtje was de boerderij in gerend om de Kodak-box te halen. Op een andere foto, genomen tijdens de dorpsprocessie op Onze Lieve Vrouw Hemelvaart had ik geposeerd in de lange communiejurk van het nichtje, een rozenkrans bungelend tussen mijn gevouwen handen, de blik devoot ten hemel gericht. De perfecte bruid van Christus. Van verlegenheid geen spoor. Toen ik thuis aankondigde dat ik (voornamelijk vanwege die bruidsjurk) over twee jaar ook mijn plechtige communie wilde doen, foeterde mijn vader (die zelden zijn stem verhief) op de zwartrokken uit dat achterlijke Vlaanderen. Ik begreep er niets van – zag ik er dan niet op z'n minst uit als een prinses?

Een paar dagen later bracht mijn moeder me naar school. Dat had ze sinds de kleuterschool niet meer gedaan. Terwijl ik juffrouw de Vriendt naar de klas volgde, stapte ze tot mijn verbazing het kantoor van de directrice binnen. Wachtte mij een slecht kerstrapport? Of had het met de overgang naar de

middelbare school te maken? Maar dat was pas volgend jaar. 's Middags stond de huiskamer vol met verhuisdozen en was mijn moeder mijn kastje aan het uitruimen. Al mijn spullen lagen in een bananendoos. Dit had ze nog nooit gedaan. Was ze soms van plan iets weg te gooien zonder dit met mij te overleggen? Wat gebeurde er toch allemaal? Ik gooide boos mijn schoeltas in een hoek van de kamer.

'Rustig maar, ik ben gewoon aan het inpakken.' Mijn moeder keek me niet aan en wikkelde een vaasje in een pagina van *Le Soir*, de krant die mijn vader slechts 'ter informatie' las.

Gingen mijn ouders apart wonen? Hoe lang was dit al gaande? De ouders van mijn vriendinnetje Danielle waren ook gescheiden. Zou ik dat erg vinden? Nee. Eindelijk rust. Maar met wie zou ik dan meegaan? Daar moest ik nog eens goed over nadenken.

Mijn vader kwam de kamer binnen. 'Over een paar dagen vertrek ik naar Berlijn en...'

Ik liet hem niet uitpraten. 'Je hoeft toch mijn spullen niet mee te nemen?'

Hij lachte: 'Nee, veel beter! Ik neem jou mee, en mama ook.'

Ik viel stil, als een radio die uitgezet wordt. De aap kwam uit de mouw.

'We gaan met z'n allen! Ik ga eerst, om alles te regelen, en daarna komen jullie. We slaan onze spullen zolang op bij Moeke.' Hij zei het op een toon alsof we een dagje naar de Antwerpse dierentuin gingen.

'En niet zomaar Berlijn', vulde mijn moeder aan. 'Nee, Oost-Berlijn.' Uit haar mond klonk het niet als een goed idee.

'Gelukkig maar', zei mijn vader. 'Wat hebben we immers in West-Berlijn te zoeken? Dan kunnen we net zo goed hier blijven.'

'Hoelang blijven we daar? Een week? Een maand?'

'Drie jaar.'